

Egy klasszikus tragédia körvonalai (I.)

1956. november 17-én, első kihallgatásán, első fogságban töltött éjszakája után, reggel tíz órakor a Budapesti Rendőr-főkapitányság Deák Ferenc utcai vizsgálati osztályán Angyal István (született Magyarbánhegyesen, 1928. október 14-én, anyja neve Stern Júlia, apjaé Angyal Iván) így foglalta össze életrajzát: „Édesapám cipőfűző készítő kisiparos volt. Édesanyám háztartásbeli volt. 1944-ben meghalt. Iskolaímat Eleken, Magyarbánhegyesen, Békéscsabán és Budapestben végeztem el. Iskolaímat elvégzése után Dunapentelén a vasbeton-szerelői szakmat tanultam. 1953-ban segédmunkavezető voltam Budapestben, 1956-ban munkavezető majd technikus, 1955-ben építvesztető-helyettes, majd építvesztető lettem. Utolsó munkahelyem a KPM. 6 autóközeledési főosztály építőipari vállalatnál volt, a MAVAUT építési részlegnél, amit 1956. júliusában a Budapesti Út-fenntartó Vállalathoz csatoltak, mint magasépítő részleget. Központi munkahelyem V. ker. Petőfi tér 3. sz., V. sz. egségé. Egy nővérem van, foglalkozása varrónő, ill. harisnyakötő. 1950-ben nősültem Feleségem Sánta Agnes háztartásbeli. 1956-ban elváltam, törvénytelen. Házasságunkból egy kiskorú gyermekünk van”. Másnap Országos Rendőr-főkapitányság Polittika Nyomozó Főosztályának Fő utcai börtönében anyját meg sem említi, azt azonban pótlólag elmondja, hogy „Két év egyetemet végeztem a bölcsész karon”, és hogy „Párt-nak tagja nem voltam. 1952-ben és 1953-ban sztahanovista lettem. 1956-ban kiváló munkás lettem.” Ebben az összefoglalásban szerepel az is, hogy „1950-től a Budapesti Építőipari Lakatos Vállalatnál beíróként, 1953-tól Szálainvárosban a 26/1. Gyárépítő Vállalatnál vasbetonszerelőként” dolgozott.

Ezekben az életrajzi vázlatokban az is figyelemre méltó, ami kimaradt belőlük. Édesanyja nem békés halállal, hanem Auschwitzban halt meg '44-ben. Két nővére volt, a másik, akiről nem tett említést, szintén Auschwitzban halt meg, mégpedig nem „normális” módon, gázkamrában, hanem mert szökési kísérlet miatt a felsorakoztatott rabok előtt felakasztották. Tizenhat éves öccse is ott állt a nézők között. A szökést együtt tervezték ki, de a megbeszélt időpontban németek tartózkodtak a férfibarakban, és ilyen módon megőrizték életüket egy tizennégy évvel későbbi kötéli számára.

Angyal István nyilvánvalóan azért felejtette ki kurta életrajzából az egész életére kiható auschwitzi epizódot (noha egyébként sohasem titkolta származását), mert nem óhajtott, hogy ügye elbírálasakor enyhítő körülménynek kezeljék zsidó szenvedéseit. Elvégre magyar-ként vett részt a magyar forradalomban „A magyar nép — a világ-szabadság” zászlóját viszi ma is Európában, mint 1848-ban vitte, s egy olyan korban, melytől az emberiség léte vagy nemléte függ. Boldogító dolog ilyen nép fiának lenni. Ha még egyszer születnének, csak itt születnének és csak így élnék, ahogy éltem.” (Vajon mit szólnak ehhez a vallomáshoz a mai mélymagyarok: elfogadják? Vagy svindlinek tekintik?) Másutt azt fejtegette, hogy a vezetése alatt álló Tüztöltő utcai felkelőcsoporthoz, a környék lakosságának ellenkezőjével dacolva, miért tűzte ki november 7-én a nemzetiszínű és a fekete lobogók mellé a szovjet forradalom vörös zászlóját is: „... mi

nem csak 1848 és 1919 magyar forradalmáinak, de 1917 orosz forradalmáinak is utódai vagyunk.” Csepelen kívül már csak a Tüztöltő utca vidékén álltak ellen fegyverrel az iszonyatos túlerőnek — és itt is vörös zászlók alatt.

Ezzel bevezetünk a tragédia vi-zeire. A tragikus hősnék többnyire a saját értékrendjével gyűlik meg a baja. Az ellen a világ ellen lázad, amelyhez tartozik. A Végzet, amely legizága, nem idegen tőle. De a bukáshoz fel kell nőnie.

Kellő jellemerő esetén előny is származhat abból, ha az ember fiatal korában időzött kisebbséghez tartozik. Az állandó veszély meg-edzi, és a hivatalosan szentesített téboly heves végyat ébreszt benne az ésszerűség és az igazságosság iránt. Az ilyen embert — ha csak el nem torzítja a bosszúvágy — haláláig felháborítja a nemzeti és faji gyűlölködések és a méltatlan szenvedések.

Angyal István a halál táborából kommuniszként tért haza. A tart-hatatlan, régi világ összeomlása egybeesett egy humanisztikus alap-zatú, világmegváltó ideológia — és propaganda térdhódításával — a tudományos szocializmus olyan tár-sadalom megalkotását tekintti fel-adatának, mely végez a nemzeti, a faji és az osztályellenesség minden fajtájával. Közismert tény — az 1945 után kibontakozó irdalom dokumentumai is bizonyítják —, hogy nemcsak a zsidó származású kispolgárság és értelmiség, hanem a parasztság és a munkásság szó-zói is nagy számban fogadták be és terjesztették ezeket a messianis-ztikus várakozásokat. Az általa-nos tragédiának — és ezen belül Angyal István egyéni tragédiájának — körvonalai akkor dereng-tek fel, amikor az épülő új világ nem bírta elviselni az összehasonlí-tást azokkal az eszmékkel és esz-ményekkel, amelyekre hivatkoztak.

Aki a munkások között élt, ha-marabb kapott észbe, mint aki be-zárkózott az értelmiségi létformá-ba. En például 1952-ben még elbe-szélő költeményt írtam Rákosi Má-tyás hatvanadik születésnapjára, Angyal István viszont a fáma szer-int már ötvenben felakasztotta Szálain képet, fejfelé, a vécé-jében. Lenintől azonban ő sem for-dult el. Amikor 1955. télén összeba-rátkoztunk, az egyik összekötő ka-pocs közünk Gáli József drámaírói és meseköltő volt, a másik az a po-litikai program, amelyet Lenin művéből, az *Állam és forradalom*-ból olvastunk ki. Sőt, azt a felte-vést is megkockáztattam, hogy rész-ben ez a broszúra készített fel mind-kettőnk forradalomban játszott szerepünkre. Ó munkáskerületben lett felkelő parancsnok, én a Nagybudapesti Munkásstanácsnál buzgolykodtam, az Irószövetség ösz-szekötőjeként. Mindketten azt val-lóztuk, hogy a forradalom legfőbb célja a munkásság felszabadítása, mely az összlakosság felszabadulá-sának előfeltétele. Halálosan komo-lyan vettük az *Állam és forrada-lom*-ból áradó anti-etatizmust, azt az elképzelést, hogy a proletárfor-radalom győzelme után az állam fokozatosan elhal, és funkcióit az önmagát igazgató, demokratikus önszerveződés útján tagolódo társá-dalom veszi át. Angyal állítólag már az ötvenes évek elején több alkalommal is részleteket olvasott fel ebből a műből segédmunkásai-nak, miközben felesége főzte ne-kik — ma már úgy vélem: kárpót-lásul — a paprikás krumplit. 1956-ban elsősorban azért avatkozott be az események menetébe, hogy való-ságossá lehessen a néptulajdon, mely a sztálini struktúra folytan formálissá vált: „A termelőszkö-zők pedig háznáknak 1945-től, majd pedig az államosítástól kezdődően

folyamatosan a munkásosztály és a parasztság egyetemes tulajdonába mentek át formailag, most pedig 1956-ban ténylegesen is birtokba vette azt forradalmi harcra.” (Hogy a mai olvasók, főként a fia-talabbak ne tartsanak mindket-tőnk végtelenen hibbantnak, hadd jegyezzem meg zárójelben, hogy a régi-új legendával ellentétben, mely '56-ot antikommunista népfelkelés-nek tünteti fel, a forradalom esz-mej előkészítésében és első szak-szában reformkommunista és szocialista személyek és csoportosulá-sok játszották a legfőbb szerepet. De még később, a sokpártrendszer idején, sőt az antikommunista han-gulatot rendkívüli mértékben fel-fokozó november negyedikéi be-avatkozás után sem akadt olyan mérvadó szervezet, mely a kapita-lizmus mellett kardoskodott vol-na. A Központi Munkásstanács pél-dául, mely különösképpen utálta a szovjet típusú államrendet, egyón-tétűen a gyarak munkástulajdon-t és munkásigazgatását követel-te.)

Angyal István különleges helye-zét részben az idézte elő, hogy mo-ralista alapállása elfojtott benne minden praktikus vagy taktikai megfontolást. Ez a fajta moralitás értelmiségi sajátosság. Ő csakugyan értelmiségi volt, írói ambíciókkal, irodalmi tájékozottsággal. Munka-társain kívül főként művészekkel találkozott. Különlegesen erős volt benne az az igény, hogy cselekedeteit világnézeti-filozófiai érvekkel bástyazza alá. Másrészt — mivel az ember döntéshelyzetét nemde-bár a termelőeszközökhöz való vi-szonya határozza meg — vasbeton-szerelő-kora óta munkásnak tudta magát. A felkelésben — legjob-b meggyőződése szerint — a munkás-osztály éljait és érdekeit képvisel-te, de értelmiségi pátozzsal, ami-ről persze tudni sem akart. „Ha nem lettem volna munkás és mar-xista és magyar, régen meghu-nyászkodtam volna.” Mivel jó eszű, gyors ítélekképességű és elkepes-zőtlen bátor ember volt — ami for-radalmi helyzetben mindennél job-ban imponál —, határozott fellépé-sű és konokosság menően erős aka-ratú lénye nem találta környezeté-ben ellenállásra. Ráadásul pa-rancsnoktársa, Csongovaj Per Olaf — akivel a lényeges kérdésekben egyetértett — szintén kommunis-tákus volt — ő még párt-tag is volt —, és szintén lélegzet-elállító fizikai bátorságról tett ta-núbizonyoságot. Így hát Angyal azt hitette, hogy csoportját ugyanazok az eszmények vezérik, mint őt. Ezért számára a forradalom —, mely a Tüztöltő utcával azonosított, a Tüztöltő utcát pedig önmagával — legfőbb célját tekintve kommu-nista felkelés volt, melyet a kar-rierista és ellenforradalmár sóp-

redék, továbbá a passzív kispolgár-ság minden rosszra — fosztogatás-ra, fegyverletételre, árulásra — képes tömege beszennyez ugyan, de nem másíthat meg. Ezért nem bi-zott Maléterben, aki kezdetben lőtt a felkelőkre — vagyis az igaz kommunizmusért küzdő népre —, majd karriert csinált, ezért nem kedvelte Nagy Imrét, aki a felke-lőparancsnokokat azzal a követelé-sével kedvetlenítette el, hogy mie-lelőtt még tárgyalának, tegyék le a fegyvert — ugyan már, ki te-gye le a fegyvert? Az igazi kommuniz-musért küzdő nép? Ráadásul a mi-niszterelnök a pártokkal töltötte idejét, vagyis az urakkal, akik is-mét a nép nyakába akarnak dűni, aheiyett, hogy a népi hatalmat — vagyis a forradalmi felkelő csopor-tokat támogatta volna. És ezért bi-zott Kádár Jánosban, aki sohasem szólította fel őket fegyverletételre, sőt még azt is megígérte, hogy el-látogat a Tüztöltő utcába és jelképe-sen elvállalja a csoport vezetését. Kádár munkás-image-e, tárgyalási modora, játszószínpad bízalma azt a reményt ébresztette benne, hogy a kommunista párt megújul és a for-radalmi felkelők segítségével veri le a reakciós fegyveres csoportosul-asokat, s ily módon megnyitja az út a valódi munkásdemokrácia előt.

Ezért okozott Angyalnak alig-tűlhető csalódást az újabb fordulat, a „rettenetes vasárnap”. Kádár november másodikán csak-ugyan elindult a Tüztöltő utca felé, de eltévedt az ősi ködben és az oroszoknál kötött ki. A Tüztöltő-utcaiak felvettek a harcot az elké-peztelt túlerővel szemben, és csak az életét és otthonát féltő jakosság könyörgésére hagytak fel vele. Angyal a harcok szünetében felhaj-tott egy péket, és kenyeret szállít-tott, élelmet osztott a rászorulóknak az eszontó golyózáporral da-colva. A harcokba belefáradt nép támogatását akarta fenntartani? Vagy egyszerűen önfeloldozó hu-manizmusra vetette? Talán azt sem bánta volna már akkor, ha meghalt a Vereség végső napja előt? Mivel nem bírta feldolgozni a második szovjet beavatkozás iszonyatát, kapcsolatokat keresett az oroszokkal és Kádárral is, hogy meggyőzze őket: világtörténelmi tévedés áldozatait, a magyar nép egyedül is elbánt volna a jelenték-telen erőket képviselő ellenforradalomban. Ekkor azonban már nem tekintették tárgyalópartnernek: hi-tegettek, lépre akarták csalni, de szóba sem álltak vele. Megpróbálta az: képzelné, hogy Kádár talán tar-kójára szorított pisztolyt kényszerítik új szerepkörre betöltésére. Kádár egyik parlamentben pompázó munkatársa, Hont Ferenc sem bírta egészen eloszlatni ezt a reményét, amelynek még a Fő utcán is hangot adott. Naivitása munkásromantiká-jából és moralista alapállásából táplálkozott. Elképzelni sem tudta, hogy Kádár János — akit tárgya-lások során valódi munkás-veze-tőnek tekintett, ekkora árulásra képes. Úgy vélem, *Saját kezű val-lomás*-a részben Kádár számára fródott. Arról akarta meggyőzni — hiszen biztos volt benne, hogy munkásforradalmári mivoltának ismerője és elismerője, legjobb szándékainak tudója elolvassa em-lékiratát —, hogy még most sem késő, még most is jövatheti kishi-tűségéből fakadó vagy kényszerű el-tévedését. *Ad hominem* érvelése nem merült ki Kádár megleckéz-tetésében és néhány meghökentető kitételben (melyek azt a benyo-mást keltik, hogy a forradalom itt-ott tart még, és maguknak a ható-ságoknak egy része forradalmi po-litikát folytat november negyediké után is). Szerintem az efféle általá-nos érvényű fejtegetéseknek szin-tén Kádár a címzettje: „Az igaz-ságnak nincs szüksége semmiféle diplomáciára, sem elhallgatásra, sem elkenőzésre. Igenis tudja meg a világ, hogy ez a forradalom népi-nemzeti és elsősorban szocia-lista forradalom volt, s ezt csak megnyergelni kívánták reakciós el-lenforradalmi erők.”

Kétélyes és reményel azonban nem csillapították elszántságát. „Sokszor gondoltam, hogy úgy vé-dekezzünk, mint Sztálingrád mun-dkásai a németek ellen, és ugyan-úgy csak halálunk árán lehet elfog-lalni egy-egy házat itt. Halomra lőtték a tankok a házakat, de elfog-lalniuk egyet sem sikerült.” A kommunista Angyalnak ez a törté-nelmi gondolatársítása — a náci és a szovjet hadsereg azonosítása — mindennél szemléletesebben tár-ja elénk a mély lelki sebet, ame-lyet a november negyedikéi árulás ütött rajta.

(Folytatás a következő számban.)

